

С. П. ПАЧКОВА

Про культурну належність могильника поблизу с. Долиняни на Північній Буковині

У журналі «Советская археология» № 3 за 1981 р. опубліковані матеріали розкопок могильника кінця I тисячоліття до н. е. поблизу с. Долиняни, виявлені на площі скіфського поселення в урочищі Помірки¹.

Обряд поховань — трупопалення. У чотирьох похованнях трапилися залишки кремації в урнах (№ 1, 2, 9, 18), причому у двох з них (№ 1, 2) урни накривалися покрішками-мисками, перевернутими до гори дном. Решта 20 поховань були ямними, залишки кремації в яких виявлено безпосередньо на дні могильної ями. Контури поховальних ям простежувалися лише у 12 випадках (в урнових похованнях № 2, 9, 18 та в ямних — № 7, 10—13, 17, 19, 21, 22). Плями поховальних ям фіксувались на глибині 0,3—0,45 м від сучасного рівня, у плані вони мали форму кола чи овала, розміром від 0,3×0,35 м до 0,65×0,85 м, заглиблені від рівня виявлення на 0,07—0,15 м.

Заповнення поховальних ям світле. Кальциновані кістки очищені від залишок поховального вогнища і у більшості поховань малочисленні. Але в похованнях № 12, 13, 19 залишки поховального вогнища у вигляді шматочків деревного вугілля все ж помітні. Справді, при описі поховання № 13 відзначається, що вугілля, як і всюди, дуже мало. Можливо, це означає, що воно траплялося у кожному відкритому похованні, а не лише у трьох відзначених.

Кераміка у ямних похованнях практично немає, за винятком мініатюрної посудини з поховання № 13 та дрібних уламків миски з поховання № 11. В урнових похованнях кераміка репрезентована лише посудинами, що уособлюють урну чи покрішку. Серед поховального спорядження найчисленніші фібули, є браслети, намистини, пряслиця та ножі. Майже всі вони мають слід перебування у поховальному вогнищі.

Датуючим матеріалом на могильнику є фібули. Початок функціонування могильника визначається часом побутування фібул середньолатенської схеми варіанту «В» за Ю. Костшевським. Такі фібули трапилися у п'яти похованнях. Всі вони залізні, як і фібули всіх інших типів та варіантів, виявлених на могильнику. На думку польських дослідників, набір виключно залізних фібул типовий для середньої та пізньої фази пізнього передримського часу².

Якщо це так, то можна припустити, що поховання з фібулами варіанту «В» у Долинянах, можливо, відносяться не до початку поширення фібул, тобто не до другої половини II ст. до н. е., а лише до кінця II ст. до н. е. Кінець функціонування могильника датується фібулами пізньолатенської схеми варіантів «М» та «N» за Ю. Костшевським — це фібули другої половини I ст. до н. е. — початку I ст. н. е.

Автор розкопок та публікації матеріалів могильника поблизу с. Долиняни відносить його до старожитностей культури Поенешти-Лукашівка, відзначаючи, що при визначенні культурної належності могильника основна роль надається обряду поховання та кераміці³.

Не заперечуючи, що саме ці риси матеріальної культури є вирішальні у розв'язанні цього питання, дозволимо собі не погодитись з висновками автора статті, яку аналізуємо, і висловити свій погляд щодо інтерпретації культурної належності могильника поблизу с. Долиняни Хотинського району Чернівецької області.

Урнові поховання за обрядом близькі до поховань із могильників Лукашівка та Поенешти й ясторфської культури. Але типи урн та покрішок (трапились лише кілька екземплярів) не відповідають посудинам з поенешти-лукашівських поховань. Важко погодитись з тими аналогіями, на які вказує автор публікації⁴. Ні в Лукашівці, ні в Поенештах немає жодної посудини, котра б за пропорціями та профілюванням шийки і плічок була подібною до урни чи покрішки з поховання № 1. Відсутність гранування та гостроріберність тулубу посудин з поховань № 1 і 2, як і загальний вигляд миски з поховання № 18, свідчать про належність їх до заключного етапу розвитку латенізованих культур кінця I ст. до н. е. — початку I ст. н. е., коли поенешти-лукашівська культура, мабуть, вже не існувала.

Відмінним є також співвідношення ямних та урнових поховань на даному могильнику — 20 ямних та 4 урнових. Таке співвідношення не типово для відомих поки що поенешти-лукашівських могильників. Так, на могильнику Лукашівка із 21 поховання лише 1 яме⁵, у Поенешті з 55 поховань — 1 яме⁶. Ці поховання являли собою купку кальцинованих кісток, прикритих покрішкою — мискою. Цілком можливо

також віднести їх до типу урнових поховань, де за урну правила ємність, виготовлена з органічного матеріалу. На могильнику Боросешті серед 117 поховань є кілька ямних⁷, але матеріали цього могильника ще не опубліковані, тому особливості цих поховань нам не відомі.

Ямні поховання на могильнику поблизу с. Долиняни характеризуються такими рисами: трупоспалення на стороні, тобто не на місці поховання, кістки без решток поховального вогнища (лише в трьох випадках зафіксовані дрібні уламки деревного вугілля), у більшості поховань кістки розкидані на всій площі поховальної ями, хоча загальна кількість кісток у похованні незначна; заповнення поховальної ями світле; у поховальному інвентарі відсутня кераміка, набір інвентаря поховань переважно складається з прикрас — фібули, браслети, намистини і, значно рідше, зі знарядь праці й інструментів — пряслиця, ножі, бритви, тобто склад інвентаря свідчить про так званий жіночий характер більшості виявлених поховань.

Перелічені риси, щоправда, не в повній сукупності визначені у ряді латенізованих археологічних культур. Так, на широко досліджених зарубинецьких могильниках у невеликій кількості на кожному з них зафіксовано поховання, що містили кальциновані кістки без решток поховального вогнища, які не супроводжувались посудом (на могильниках Велемичі II⁸, Отвержичі⁹, Пирогів¹⁰). Як і в Долинянах, не в усіх з них простежувались контури могильних ям. Але всі поховання, як правило, містили значну кількість кісток у вигляді лінійовидного скупчення, іноді вони заповнювали всю площу ями, іноді були зосереджені в якійсь її частині. Останні, мабуть, являли різновид урнових поховань, де за урни правили ємності з органічного матеріалу.

Ямні поховання без кераміки або з незначними її уламками характерні для оксивської культури Польського Східного і Середнього Помор'я¹¹. Досить показні вони і для пшеворських могильників¹². Але відрізняються ці поховання від долинянських значно більшою кількістю залишок поховального вогнища. У польській археологічній літературі існує думка, що у пшеворі і оксиві подібні поховання пов'язані з традиціями вейхерівсько-критошинської та ясторфської культур. У вейхерівсько-критошинській культурі ямні поховання з'являються в латені і становлять лише 4 % щодо загальної кількості поховань. Вони відзначаються темним заповненням поховальної ями з включенням деревного вугілля, невеликою кількістю уламків кераміки та дрібними перепаленими людськими кісточками. У культурі кльошевих поховань також трапляються ямні безкерамічні поховання, у заповненні поховальних ям яких є значні включення деревного вугілля. Залишки кремації частіше рівномірно розподіляються на площі ями і лише зрідка зосереджені у вигляді скупчень в одному місці¹³.

У ясторфській культурі ямних поховань небагато і вони найбільш типові саме для східних районів культури. Так, в ясторфському могильнику губинської групи Любошице вони становлять близько 7% щодо загальної кількості поховань¹⁴. Проте ці поховання не однорідні і різняться за формою і розмірами ям, а також їх заповненням. Є поховання, де кістки без залишків вогнища залягали купкою і інколи були покриті мискою, або уламком якогось посуду. Вважається, що це різновидність урнових поховань, але за урни правили ємності, виготовлені з органічного матеріалу. У тих похованнях, де кальциновані кістки були розкидані по всій поховальній ямі, залишки поховального вогнища були зафіксовані у різній кількості, зокрема існують поховання без решток вогнища.

У Західному Помор'ї у гирлі Одери та в прилеглих до нього районах, де були розташовані пам'ятки надодерської групи ясторфської культури, ямний обряд поховань з купкою вимитих кісток, що не супроводжувалися керамікою, з'явився ще у ранньому передримському часі і існував там поряд з обрядом урнових трупоспалень, що часто-густо були обсіпані залишками поховального вогнища¹⁵. У пізній передримський час, в його ранню та на початку середньої фази, тобто в другій половині II ст. до н. е. — на початку I ст. н. е., ямний обряд безкерамічних поховань, але вже із залишками поховального вогнища переважав над урновим. До того ж ямні поховання мали саме «жіночий» поховальний інвентар. Проте на відміну від долинянських поховань ямні поховання Західного Помор'я, як правило, обставлялися камінням.

Нарешті, ямні трупоспалення з дрібними уламками посуду або взагалі без посуду трапляються в окремих випадках на латенських (кельтських) могильниках, що розташовані на території Малопольщі і Сілезії¹⁶.

Конкретний склад поховального інвентаря могильника Долиняни, а саме браслети та буси, знаходять досить близькі аналогії в поенешти-лукашівських, латенських, якоюсь мірою зарубинецьких і ясторфських могильниках. А комплекс фібул зближує могильник Долиняни з культурами пшеворською та оксивською пізнього передримського часу.

Таким чином, могильник поблизу с. Долиняни навряд чи можна віднести до пам'яток поенешти-лукашівської культури, тому що між ними недостатньо поєднуючих ланок, до яких належать лише трупоспалення на стороні, звичай очищення решток кремації від поховального вогнища, типи браслетів і бус. Але й вони типові не лише для культури Поенешти-Лукашівка. Більш значні відмінності між ними — переважання ямних безкерамічних поховань над урновими, набір фібул, форми глиняної посуду — все це не типово для поенешти-лукашівських могильників. І, нарешті, існує деяка різниця в часі існування долинянського могильника і відомих могильників культури Поенешти-Лукашівка.

В той же час могильник поблизу с. Долиняни не можна повністю ототожнити з будь-яким із могильників відомих зараз латенізованих культур. На нашу думку, мо-

гильник поблизу с. Долиняни — це своєрідне явище пізнього передримського часу на Середньому Подністров'ї, якому властиві риси як північного і північно-західного, так і південно-східного і східного ареалу латенізованих культур. Могильник знаходився на північно-східній околиці поширення поенешти-лукашівської культури. Важко припустити, щоб він був залишений місцевим населенням. Культура населення часу, що безпосередньо передував могильнику Долиняни, на цій території поки ще невідома. У другій половині VII—V ст. до н. е. тут проживали племена з культурою скіфського типу з фракійськими рисами. У них побутував курганний обряд поховань з трупопокладенням в урнах. Тому найбільш вірогідним є припущення, що могильник поблизу с. Долиняни залишений прийшлим в Середнє Подністров'я населенням. Але з районів якої культури або яких культур походило це населення? На сьогодні загальноовизнаною є участь у формуванні культури Поенешти-Лукашівка племен різних груп ясторфської культури і, мабуть, саме тих, для яких був характерним урновий обряд поховання. Можливо, саме вони принесли на південно-східну, а можливо, і східну окраїну латенізованого світу звичай очищення кісток від залишок поховального вогнища, який був типовим для їх урнових поховань. Населенню, яке залишило могильник Долиняни, були властиві інокультурні компоненти. Можна припустити, що це були вихідці також з ясторфської культури, але з районів надодерської групи Західного Помор'я, де у передуючий долинянському могильнику час був поширений обряд ямного безкерамічного поховання кісток, очищених від залишків поховального вогнища. Просунення цього населення через територію вейхерівсько-кртошинської культури і культури кльшових поховань, де в цей час проходив процес латенізації через поширення пшеворської культури, яка саме тоді формувалася, привів до трансформації поховального обряду цієї групи ясторфських племен, що проявилась у зникненні звичаю обставляти поховання камінням.

Або можна припустити, що могильник Долиняни залишили вихідці з районів вейхерівсько-кртошинської культури і культури кльшових поховань, пам'ятки яких зафіксовані на сусідніх територіях Волині і Полісся. Близькі контакти з поенешти-лукашівською культурою, що саме в цей час формувалася, а можливо, з культурами північного заходу, привели до того, що в ямі поховання не ставили вже посудини-приставки, типові для зарубинецької культури, в тому числі території Полісся і Волині.

Поки що важко дійти до якогось однозначного висновку. В усякому разі, відносити цей могильник до пам'яток Поенешти-Лукашівки не можна. Імовірно, дальші археологічні дослідження території Середнього Подністров'я розширять коло подібних пам'яток і проллють світло на розв'язання питань, пов'язаних з їх інтерпретацією.

¹ Смирнова Г. И. Могильник типа Поенешти-Лукашевка у с. Долиняни на Буковині (раскопки 1977—1978 гг.) — СА, 1981, № 3, с. 193—207.

² *Prahistoria ziem Polskich.* — Ossolineum, 1981, t. 5, s. 193.

³ Смирнова Г. И. Могильник типа Поенешти-Лукашевка, с. 205.

⁴ Там же, с. 206.

⁵ Федоров Г. В. Население Прутско-Днестровского междуречья. — МИА, 1960, вып. 89, с. 24.

⁶ Vulpe R. Sărăturile dela Poinesti din 1949. — In.: *Materiale arheologice privind istoria veche a RPR*, 1953, vol. 1, s. 311—411.

⁷ Babeş M. Moldova centrală și de nord în secolele II—I î. e. n. (culture Poieneshi-Lukasevka). — In.: *Rezumatul tezei de doctorat*. București, 1978, s. 4—5.

⁸ Каспарова К. В. Зарубинецкий могильник Велемичи II. — АСТЭ, 1972, вып. 14, с. 103.

⁹ Каспарова К. В. Новые материалы могильника Отвержици и некоторые вопросы относительной хронологии зарубинецкой культуры Полесья. — АСТЭ, 1976, вып. 17, с. 35—66.

¹⁰ Кубишев А. И. Деякі підсумки дослідження Пирогівського могильника (розкопки 1966—1967 рр.) — В кн.: *Дослідження з слов'яно-руської археології*. К., 1967, с. 29.

¹¹ *Prahistoria ziem Polskich.* — Ossolineum, 1971, s. 158.

¹² *Ibid.*, s. 107.

¹³ *Ibid.*, s. 175.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*, s. 192—194.

¹⁶ *Beiträge zum Randbereich der Latènekultur.* — *Pr. archeol.*, 1978, z. 26, s. 15;